

פתרון הבחינה

ספרות

חורף תש"פ, 2020, שאלון: 8281

מוגש ע"י ד"ר נאוה לזר, מורה לספרות בבית הספר לבגרות של יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. כל התשובות מנוסחות בראשי פרקים.

פרק ראשון – הסיפור הקצר

פרק זה הוא חובה. על הנבחן היה לענות על שתיים מהשאלות 1-5:

שאלה מספר 1

המפתח / יצחק בשביס זינגר

הסיפור 'המפתח', מאת יצחק בשביס זינגר, עורר בי מחשבה ועניין בגלל האפיון הריאליסטי של הדמות הראשית ובגלל הרלוונטיות של הסיפור. הסיפור עוסק בבסי פופקין יהודייה זקנה המתפתחת מול עיני הקורא, נוטשת תפיסת עולם שלילית ומאמצת תפיסת עולם חיובית. היכולת של אדם לחולל שינוי תפיסתי כל-כך עוצמתי בגיל כה מופלג, עוררה בי עניין ומחשבה. הבנתי שבכל גיל אפשר להשתנות ולעשות תיקון.

הסיפור רלוונטי משום שהוא מלמד אותי ש"לא טוב היות האדם לבדו". בסי פופקין הצליחה להשתנות ולהיפרד מן העולם מנוחמת ומפויסת רק כשגלתה פתיחות ויצרה קשר דיאלוגי עם בני האדם. מסר זה רלוונטי לעולמנו הנשלט על-ידי אלימות, גזענות ופלגנות.

- הסיפור 'המפתח' מתאר יום בחייה של בסי פופקין, שבמהלכו היא חווה הארה המביאה להתפכחות ולעריכת חשבון נפש.
- הסיפור פותח בהכנות שעורכת בסי לקראת היציאה מביתה לצורך עריכת קניות. בסי שבויה בתפיסת עולם שלילית של "כולם נגדי": היא הולכת לסופרמרקט השכונתי ועריכת הקניות נשלטת על-ידי תפיסת עולם שלילית, היא מרגישה שהסופרמרקט הוא מקום שברא השטן כדי להתעלל בה.
- בסי חוזרת לביתה מותשת ותשושה, ואז נשבר המפתח לדלת הכניסה. בשל עמדותיה השליליות וחוסר האמון שלה בבני אדם, משתלטת עליה תחושה של ייאוש. בסי עומדת מול הדלת הסגורה ואין לה למי לפנות לעזרה. היא אינה פונה לשרת הממונה על פתיחת דלתות

- הדירים כי הוא נתפס בעיניה כאויב. לבסוף, היא מחליטה לרדת שוב לרחוב, לארגן לעצמה מפתח חלופי ולהשאיר את שקית הקניות ליד דלת ביתה.
- תחושת הניכור וחוסר האימון גורמים לה לחשוך באחד השכנים שיורד עמה במעלית. היא בטוחה שהוא מתכנן לשדוד אותה ולתקוף אותה. חולפת במוחה מחשבה שעליה להודות לו על שפתח למענה את דלת המעלית, אך היא מחליטה לשתוק ולהתעלם מקיומו. תפיסת העולם העוינת משפיעה על מערכות היחסים עם שכניה, ומחוללת התנהגות מעט גסה וחסרת נימוס.
- עם חזרתה לרחוב מתעצמת גישה השלילית כלפי העולם והאנשים. כל אדם נתפס כמאיים, הבגדים שהיא לובשת מסבים לה סבל, הנעלים מכאיבות לה, המחוך לוחץ. משתלטת עליה תחושה שכל העולם נגדה.
- ביאוושה נרדמה בסי וכשהיא התעוררה, גילתה לתדהמתה שארנקה לא נגב למרות שנפל מתיקה ונשאר גלוי. היא נותרה חשופה בלי הגנה, בלילה, בשכונה עוינת, והנה - לא קרה לה דבר! "לרגע חשבה שארנקה נגב: אך זה נח על מדרגה מתחתיה, למקום שמן הסתם החליק אליו". גילוי זה שינה את עמדותיה ואפשר לה לראות את העולם באור אחר.
- השיא בראייתה החדשה מתרחש כאשר **בסי יוצרת קשר אמיתי עם שכניה** ועם שוער הבניין. השוער פונה לבסי בלבביות רבה, דואג לשלומה ומציע עזרה. זוהי פעם ראשונה שהיא רואה אותו כאדם ולא כאויב. השכנה יוצאת מביתה ושואלת בדאגה את בסי לשלומה. היא דאגה לבסי ושמרה למענה במקרה את המצרכים שהיו עשויים להתקלקל. בסי עוצרת בקושי את דמעותיה. המפתח השבור פתח באופן מטפורי פתח במוחה, ואפשר לה ראייה שקולה ושפוייה של העולם. מערכת הניגודים בין 'לפני' ו'אחרי' מדגימה את השינוי שעיקרו: הפניית המבט החוצה אל העולם.
- לאחר שנכנסה לביתה באדיבותו של השוער, הולכת בסי לחדרה ונשכבת על מיטתה. היא מרגישה כאילו קיבלה סם כלשהו ובדמדומיה היא נזכרת בירח הדבש, בבעלה סם ובמלון שבו בילו את ירח הדבש שלהם. היא נזכרת בבעל המלון שהוביל אותם לחדר כלולותיהם ואמר: "אין צורך במפתח, היכנסו למזל טוב". מקום שבו אין צורך במפתח הוא מקום מוגן, מסביר פנים, מקבל ואינו מסוכן. בסי, שהרגישה שוב מוגנת כמו בתקופת ירח הדבש, נפטרה ועזבה את העולם מפויסת ומנוחמת.

שאלה מספר 2

העיוורת / יעקב שטיינברג

באמצעות מערכות היחסים בין הדמות הראשית לבין דמויות המשנה בסיפור 'העיוורת', מאת י. שטיינברג, באה לידי ביטוי תקשורת לקויה שהגורם לה הוא חוסר רגישות וחוסר כבוד לצורכי הזולת. התקשורת הלקויה בין חנה העיוורת גיבורת הסיפור לבין אמה, גוררת את חנה העיוורת למסכת של פחדים: היא לא יודעת מיהו בעלה ומהו עיסוקו.

התקשורת הלקויה עם בעלה מעלה תמיהות לא פתורות, המעצימות את דאגותיה של חנה ואת מבוכתה הקיומית. התקשורת הלקויה אינה נפתרת בסוף, אבל חוסר ההבנה כן. חנה מבינה שהיא חיה בצמוד לבית קברות ובעלה הוא הקברן.

- חנה היא נערה עיוורת שנעשה לה עוול: אמה שיקרה לה אודות בעלה לעתיד. כבר בליל הכלולות התגלה לה הפער בין הדיווח שקיבלה מאימה לבין ממצאיה. מכאן ואילך, עסוקה חנה בגילוי זהותו של בעלה, ומטרידות אותה שאלות בנוגע לבית ולהתנהגות הילדים מנישואיו הראשונים.
- חנה מאופיינת כנערה עיוורת שחוויות היסוד שלה הן פחד וחרדה. בבואה לבית בעלה היא חווה תחושת פחד. להרגשתה, היא הגיעה למרחב חדש ומאיים. תחושת הפחד מאופיינת באופן מטונימי באמצעות החפצים שהיא ממששת: עם כניסתה לבית היא נוגעת במיטה קרה ובלתי מוצעת; וכשהיא ממששת את המיטה השנייה היא מעירה ילד שהחל לבכות בקול גדול.

- בעלה מכניס אותה לחדר חמים ומבקש לכבד אותה בכוס תה. חנה מנצלת את זמן ההכנה כדי למשש את השולחן, וידה (מוטיב היד) נתקלת בסכין שאותה היא בוחנת בתשומת לב. כוס תה שבעלה מגיש לה רועדת בידה, התה נשפך וגורם לה כווייה בברך. המיטה הקרה, הבלתי מוצעת, מעלה תחושה של חוסר קבלה.
- החפצים בעלי פוטנציאל הפגיעה (הסכין וכוס התה) מעלים תחושה של חשש וחרדה. החפצים, המאפיינים באופן מטונימי את תחושותיה של חנה, ממחישים את גודל העוול שנעשה לה. שלחו אותה עם מידע שקרי לחיים חדשים, מה שהעצים את תחושות החרדה והחשדנות שלה. חוסר הידע מפחיד כל אדם בבואו למקום חדש, לא כל שכן נערה עיוורת. חוסר הידע של חנה מקורו בתקשורת לקויה עם אמה, ובהמשך עם בעלה. עם בואה לבית בעלה, היא מנסה לשאול אותו שאלות אך נתקלת בנהמות ובתשובות נרגזות.
- עקב התקשורת הלקויה בין הבעל לבין חנה, שולטת בבית אווירה מנוכרת. אווירת המסתורין והאימה במרחב הביתי משתנה עם הולדת התינוקת. תחושה של אושר ביתי באה לידי ביטוי בחוויות משותפות ובקולות זמרה, אך תחושה זו מתנפצת עם מותה של הבת כתוצאה ממגיפת אסכרה המשתוללת בעיר. על המרחב הביתי משתלטת אומללות המומחשת באמצעות קולות של בכי, צעקות ומלמולים, ועם מות הילדה - דממה סמיכה. כשחנה מכניסה את ידה ללטף בפעם האחרונה את גופת התינוקת, היא מגלה שהעריסה ריקה. בחיפושה אחר תשובות לשאלת ההיעלמות של התינוקת היא יוצאת מהבית, נתקלת במכשול ונופלת, ממששת בידה אבן מצבה, וכך מגלה שהבית ניצב בבית קברות וכי בעלה הוא הקברן.
- חוסר ההבנה נפתר, וחנה פתרה את חידת חייה.

שאלה מספר 3

חלום בדמי כבוד / גרמאו מנגיסטו

מפגש בין תרבויות בא לידי ביטוי בכל אינטראקציה בין העולים מאתיופיה לבין החברה הישראלית. בסיפור 'חלום בדמי כבוד', מאת גרמאו מנגיסטו, הפער בין התרבויות מגיע לשיאו במפגש עם פקידת הסוכנות. שתיים מדרכי העיצוב של מפגש זה הם סמל הכיסא ומוטיב הכבוד.

- העלילה פורשת תהליך של כרסום במעמדו ובכבודו של הכהן איוב בטיבבו עם עזיבתו את אתיופיה והגעתו לארץ ישראל. קו העלילה משרטט את חוויית המפגש של העולים מאתיופיה עם המרחב והחברה הישראלית, מבעד לעיניה של אמאוייש מנשה.
- הטסים הם 71 יהודים יוצאי אתיופיה המלווים על-ידי מנהיגם הרוחני. התחושה השלטת היא של התפעמות והתרגשות המלווה את קץ הגלות בת אלפיים השנים. מוטיב הכבוד מאפיין את מעמדו הרם של הכהן בעדה האתיופית. ברגע שלפני הנחיתה משתררת דממה במטוס, דממה של כבוד, כשכל אחד ואחד מנוסעי המטוס מדמה בדמיונו תמונה משלו של ירושלים. התמונה הדמיונית שואבת את השראתה מחזון אחרית הימים, מנבואות נביאי התנ"ך.
- הנחיתה היא חוויה אקסטטית הדומה בעוצמתה לחוויה של יעקב אבינו, בראותו את מלאכי האלוהים עולים ויורדים בסולם שראשו בשמיים. העולים מתקבלים בכבוד מלכים, רצים לנשק את אדמת הארץ, וברגע של התפכחות מתברר שאדמת ירושלים מכוסה זפת קשיח. דם זב ממצחו של הכהן.
- התחנה הבאה היא הכניסה לאולם הנוסעים. תחושת ההתפכחות מהחלום עולה שוב ביתר עוצמה לנוכח קבלת הפנים הקרה והמנוכרת. אין אדם המקבל את פני הבאים, אלא בת קול מברכת אותם. המפגש בין החברה הישראלית לבין העולים מאתיופיה מתואר כמפגש מאכזב, אשר הופך להיות משפיל וכואב. הכהן מוטרד כשהוא עומד מול 71 הכיסאות המסודרים במרכז החדר, והם בעלי גובה דומה. בהיעדר כיסא מורם וגבוה, כזה שמציין את מעמדו הרם בקהילה, מרגיש הכהן שכבודו נגזל. מי שנחלצת לעזרתו זו אשתו, המגייסת את צעירי העדה להרים כיסא על כיסא על-מנת ליצר מושב מוגבה, כראוי לכהן. למרבה הטרגדיה, מתפרק הכיסא המוגבה והכהן נופל ארצה - מה שמסמל את הכרסום במעמדו המכובד עם ההגעה לארץ. מוטיב הכבוד וסמל הכיסא מאירים את תחילת ההתפכחות המודעת - שהיא תולדה מהמפגש בין שתי התרבויות.

- מכאן ואילך, הולכת ומתבהרת המציאות החדשה - והיא לא נעימה. זוהי מציאות זרה שיש בה בלבול, עלבון, ניכור וכאב פיזי. העולים אינם יודעים מהו סל קליטה, מתייחסים אליהם כאל אנשים פגומים, שצריך להטמיע בהם דרך חיים חדשה. דלת הזכויות כמעט מוחצת את צלעותיהם, והנציגה הישראלית לבושה בחוסר צניעות שפוגעת בתחושת הכבוד שלהם. ניסיונותיו של הכהן לתרץ את הלבוש החושפני כחזרה אגדית לגן עדן נשמעים פתטיים ומעוררי גיחוך. הטרוניות של אשתו נתפסות כאמינות, והביקורת שלה על ההתנהלות נתפסת כמוצדקת. המפגש בין חברה טכנולוגית מודרנית לבין חברה פוריטנית מסורתית מסתיים שוב בכאב.
- חוסר רגישותה של הנערה העירומה, שמתגלה כסוכנת הקליטה, בא לידי ביטוי בדרך שבה היא פונה אל הכהן: היא קוראת בשמו ומשמיטה את תוארו. זוהי פנייה מעליבה שמקוממת את האישה, אמאויש מנשה. היא קובלת על היחס המשפיל כלפי בעלה, ובתמורה מוטח בה עלבון כבד עוד יותר: "לא רק תואר שמו יוסר, לא שמו יעוברת", אומרת הישראלית, סוכנת הקליטה. לנוכח חוסר הנימוס, לא נותר לאמאויש מנשה אלא לקבוע כי "היא באמת משוגעת". הדיאלוג בין הנציגה הישראלית לבין העולה האתייופי, המכובד, מידרדר עוד שניצית הסוכנות מצווה עליו לשבת בכיסא שאינו מורם. היא אינה מבינה את גודל חוצפתה ורואה בעולה האתייופי אדם מזר.
- חוסר הכבוד בא לידי ביטוי בהשמטת תוארו. מוטיב הכבוד מאפיין את הפער בין הערכים של החברה הקולטת, החברה הישראלית, לבין הנקלטים האתייופיים. הישראלית משוגעת בעיני אמאויש מנשה, והכהן האתייופי מזר בעיני הישראלית. פער התרבויות יוצר מכשול לא עביר שאינו מאפשר תקשורת. הניגוד בין החלום לבין המציאות הוא לב ליבה של חווית ההתפכחות.
- הכהן ואשתו עוברים לכל אורכה של הרכבת כדי למצוא כיסא ראוי, אך ללא הצלחה. הם עוברים בקרונות דוממים. איש אינו פוצה פה. השקט צועק עלבון וחוסר הבנה. השניים מחליטים לחזור לקרון שלהם, והדרך חזרה הייתה בעיניהם דרך ייסורים אין-סופית. בלית ברירה, יושב הכהן המכובד בכיסא רגיל, ומצוקתו מתוארת באמצעות העורקים הכבדים שחרצו את מצחו. אנשי הקהילה, לאות כבוד, התיישבו על הרצפה כדי לשמור על הבדלי הגבהים - מפאת כבודו של המנהיג הרוחני. הישיבה על הרצפה מטונימית לתחושת ההשפלה שחשו בני הקהילה. מוטיב הכבוד מאפיין את התרסקות מעמדו של הכהן. חוסר הכבוד בא לידי ביטוי בעובדה שלא הוכן עבורו מושב הולם.
- התחנה הבאה היא מרכז הקליטה. הכניסה למרכז הקליטה היא כניסה טראומטית מתוקף הפער בין התרבויות, המחולל חוסר הבנה, חוסר רגישות והיעדר תקשורת. הזקנים שוכנו בקומות התחתונות והצעירים בקומות העליונות. החשיבה שעמדה מאחורי החלטה זו היא פרקטית: לצעירים קל יותר לטפס לקומות העליונות, אך הזקנים המונעים על-ידי מניעים של כבוד ראו בכך ביטוי לחוסר כבוד.
- התחושה השלטת היא תחושה של כאב: "בטיבבו, הגשמו חלום אמרתי... והוא נאנח אנחה כבדה ואמר, הגשמו חלום בדמי כבוד". אם המלה 'בדמי' מתפרשת במשמעות של דמים, כסף, הרי ש'הגשמו חלום במחיר כבודנו'. לשון אחר, הפסדנו את כבודנו כדי להגשים את חלום הגאולה. אם המלה 'בדמי' מתפרשת במשמעות של דם, הרי ש'הגשמו חלום ושילמנו עליו בדם ליבנו, בכאב רב'. נציגת הסוכנות שהעליבה את נכבדי העדה בחוסר רגישותה, כאילו שפכה דם. פרשנות זו אפשרית מתוקף הפתגם: "המלבין פני חברו ברבים כאילו שפך דמים".
- מוטיב הכבוד מאיר את נקודת ההתפכחות, את ההבנה שהגשמת החלום גובה מחיר כבד – מחיר הכבוד האישי שנרמס.

פרק שני – רומאן ונובלה

נבחן שבחר בפרק זה, נדרש לענות על אחת מהשאלות 6-9

שאלה מספר 5

אנטיגונה / סופוקלס

הטרגדיה 'אנטיגונה' מאת סופוקלס מסתיימת באסון ובמוות, ושמחת הניצחון על צבא ארגוס מתחלפת באבל, ייסורים וכאב. עם זאת, הסיום אינו פסימי לחלוטין מכיוון שהוא מעניק לקורא תחושה של קתרזיס, של זיכור והיטהרות מתוקף האישור מחדש, כפי שניסחה דורותיאה קרוק. הסבל והייסורים של הדמויות מתפקדים ככפרה על המעשה המביש, ומאשרים את קיומו של סדר מוסרי: חוק האלים מחייב, ואסור להיות גאה.

- על בימת המחזה עולה אנטיגונה ומבצעת מעשה מביש. בשם המחויבות למשפחה, היא מחליטה להפר את צו המלך שהורה לקבור את האח הגיבור ואסר לקבור את הבוגד. איסמנה אחותה מזהירה אותה ומצביעה על הסכנות האורבות לכל מי שמפר את חוק המלך. במערכה הראשונה, עולה על הבימה קריאון ומבצע מעשה מביש. הוא מסביר שכשליט, האחראי על ביטחון הממלכה, עליו להתייחס בחומרה לכל מעשה בגידה ואסור לקבור את פולינקס, מה שעומד בניגוד לחוק האלים.
- אנטיגונה, נאמנה להשקפת עולמה, קוברת את המת בהתאם לחוק האלים. היא נתפסת על-ידי שומרי המלך, מובאת לפניו ונשאלת שלוש שאלות:
 - o האם קברה את המת?
 - o האם ידעה על הצו האוסר את קבורת המת?
 - o איך היא העזה לבוז לצו המלך?
- אנטיגונה אינה מנצלת את פתחי המילוט שנותן לה קריאון. היא עונה בגאווה ומתוך ביטחון בצדקת דרכה, שכן הצו מנוגד לחוק האלים: בקוברה את אחיה מילאה חובה משפחתית, והיא שלמה עם מעשיה. בינה לבין קריאון מתפתח עימות גלוי הבא לידי ביטוי בשאלות ותשובות קצרות. בחילופי הדברים הקשים בין השניים, אומרת אנטיגונה: "אני נולדתי לאהוב ולא לשנוא"; וקריאון משיב: "אך בי, כל עוד רוחי בי, לא תשלט אישה". קריאון, הנאמן להשקפת עולמו ובטוח בצדקת דרכו, מחליט לאסור את אנטיגונה במרתף הארמון.
- בנו של קריאון, היימון המאורס לאנטיגונה, מודע להשקפת העולם של אביו ומעריך את מחויבותו לטובת הכלל. היימון אינו שופט את השקפת העולם של אביו, אך מציע לו לראות את כל התמונה. הוא מספר לאביו כי בני העיר מוקירים את פועלה של אנטיגונה ומעריכים את נאמנותה לחוק האלים, ומציע לו להתגמש, לשנות את עמדתו הנוקשה ולחזור בו. הוא טוען כי אף על-פי שיש הגיון מדיני בבסיס הצו שניסח, על אביו להתאים את עמדותיו לדעת הקהל. כדי לחזק את טיעונו הוא משתמש בשני משלים: משל האילן ומשל הספן.
- בין השניים מתנהל ויכוח שבסופו מחליט קריאון לאסור את אנטיגונה, לכלוא אותה בנקיק סלעים ולציידה במזון מועט, כך שמותה מרעב ומבדידות לא ייזקף לחובת העיר. אנטיגונה מובלת אל בית כלאה ומבכה את נעוריה, אך אינה משנה את השקפת עולמה. בכאבה ובייסוריה, היא מקללת את היום שבו נולדה. דבריה נאמרים במשפטים קטועים ונרגשים המשקפים את עוצמת הכאב. אופן דיבורה משתנה כשהיא מנסחת אמירה הגיונית ומנומקת, ומסבירה שלמען בעל או אח לא הייתה עוברת על חוק המלך.
- אנטיגונה מקוננת על סופה האיום ומפגינה לרגע חולשה אנושית, אך בסיום היא חוזרת להתנהל כבת מלך גאה המודעת לגדולתה. היציאה הגאה מוכיחה את דבקותה בהשקפת העולם, שבהשראתה פעלה. במערכה זו בא לידי ביטוי סבלה האיום. היא מודעת לכך שהסבל נובע מהתכחשותה לצו המלך.
- קריאון אינו מקשיב לטריסיאס הנביא שפקד עליו לקבור את המת. בסופו של יום, בהשפעת טריסיאס הנביא, משנה קריאון את השקפת עולמו ומבין שחוק האלים מחייב יותר מחוק המלך. הוא ממהר לקבור את המת ולשחרר את אנטיגונה מכלאה, אך מאחר את המועד.

- אנטיגונה תלתה את עצמה, ואהובה היימון, בנו של קריאון, פילח את חזהו בעודו מביט באביו בעיניים עיונות. אמו, כששמעה על מות בנה, התאבדה אף היא.
- למול הקטסטרופה, מבין קריאון ששגה כשפעל באופן פנאטי, בעיקשות וגאווה. ההתעלמות מחוק האלים באופן כה נוקשה הביאה עליו סבל מייסר. לנוכח הסבל, מתנסחת מודעותו והוא יודע שבעיקשותו הוא הביא למות בנו.
- סבל הדמויות מביא לאישור מחדש. האישור מחדש הינו של הקהל, והוא בא לידי ביטוי בתחושת קתרזיס (פורקן, התפרקות). לאחר חזיון הסבל, מרגיש הצופה שחרור מפחד ומכאב במקום דיכאון ומועקה. הוא חש תחושת טוהר, חדווה והשלמה. אמונתו בגורל האנושי מתחדשת, כי הטרגדיה מאשרת את קיומה של מערכת ערכים קיימת: פולינקס נקבר כדת. גאוות הדמויות נתפסת כמחוללת את הקטסטרופה, מה שמאשר את 'דרך הזהב' כדרך חיים.

שאלה מספר 6

אנטיגונה / סופוקלס

קריאון הוא דמות מורכבת מתוקף אישיותו האוקסימורונית כמו-גם מתוקף היכולת שלו להשתנות.

- קריאון מפגין חולשה כאב שכול, המבין שהוא הביא למות בנו. חולשתו כאב עומדת בניגוד לכוח שהוא מפגין כשליט וריבון, כשהוא מודיע על הצו האוסר לקבור את המת.
- קריאון רוצה בטובת עצמו, וכולו מלא אגו וחשיבות עצמית כשהוא מתמהמה לקבור את המת וכשהוא מכנה את בנו בכינויים מעליבים בגלל גאוותו. מנגד, הוא מסביר לבנו שבפני החוק כולם שווים ואין הנחות לבני משפחה. דאגתו לעיר מחייבת אותו להעניש את הבוגד ואת אנטיגונה, למרות קרבתו המשפחתית אליה, על שהמרתה את פיו.
- קריאון מפגין עריצות שלטונית כשהוא דן את אנטיגונה למוות כמורדת, נסוג מעמדתו התקיפה בגלל המשפחתיות, וכשטריסיאס מאיים על חיי בנו הוא שוקל את דרכו מחדש.
- ממלך רודן, משתנה קריאון לאב שכול הסובל סבל ממוטט ויודע שעיקשותו וגאוותו הם שהביאו את הקטסטרופה. השינוי מעבה את מורכבותו.
- קריאון הוא דמות טרגית כי הוא משתנה מאוחר מדי, רק לאחר שהוא מאבד את כל משפחתו.
- על קריאון אנו לומדים באמצעות 3 עימותים: בינו לבין אנטיגונה, בינו לבין היימון ובינו לבין טריסיאס.
- על הנבחן לבסס את הדיון על דמותו המורכבת של קריאון לאורך חמש המערכות.

פרק שלישי – דרמה

נבחן שבחר בפרק זה, נדרש לענות על אחת מהשאלות 10-15

שאלה מספר 11

הדבר / אלבר קאמי

ברומן 'הדבר', מאת אלבר קאמי, הדמות המרכזית היא ד"ר ברנאר רייה. ד"ר רייה החליט להתמסר למלחמה בדבר שפקדה את העיר אוראן. הוא בחר להציב את טובת הכלל לפני טובת הפרט, ולא עלה בדעתו לנטוש את תושבי העיר הנגועה במגפה על-מנת להצטרף אל אשתו בבית המרפא. ההחלטות והבחירות מלמדות אותנו שד"ר רייה הוא הרופא האמיתי, הוא הומניסט ואוהב אדם.

- מגפת הדבר הגיעה במפתיע. היא התנהלה באופן בלתי צפוי, שרירותי. תסמיניה לא היו ברורים או חד-משמעיים. יש כאלה שהנסיב עזר להם ויש כאלה שלא. פיליפ, בנו בן ה-8 של השופט אותון, מת בייסורים למרות שקיבל את הנסיב. אותו נסיב הציל את גראן, פקיד העירייה, אך לא הועיל לטארן, ראש חוליית המתנדבים, שהיה אחד מקורבנותיה האחרונים של המגפה.
- מגפת הדבר הייתה תוקפנית. בשיאה מתו שבע מאות אנשים תוך שבוע אחד. בסופו של דבר, המגפה הודברה כתוצאה מפעילות סזיפית של כמה מתושבי העיר: ד"ר רייה, רופא העיר; גראן, פקיד העירייה; ראמבר, עיתונאי שבא לכתוב כתבה על התנאים ההיגייניים אצל הערבים; וטארן, אורח מחוץ לעיר. הם לחמו במגפה הקטלנית, המתנהלת באופן חסר פשר, על-ידי עזרה לזולת מתוך אהבת אדם.
- ד"ר רייה מאופיין כרופא אמיתי ומסור לחוליו, המגלה אמפתיה וחמלה אנושית. הוא מותקף על-ידי אחד החולים כאדם ללא לב, אך דווקא עובדת היותו בעל לב מאפשרת לו לעבוד במסירות כה רבה עם החולים. הוא מבין את הזולת ומזדהה איתו. בשם הצדק ואהבת הזולת, הוא מטפל חינם בחולים חסרי ממון מהפרברים, עוד לפני פרוץ המגפה. הוא נאבק במגפה עוד לפני שאובחנה רשמית, פונה לרשויות אשר מעדיפות לעצום עיניים, דואג לכנס את ועדת התברואה, ונלחם בבירוקרטיה כדי למנוע את התפרצות המגפה. דר רייה הוא גיבור סזיפי.
- במהלך המגפה, הוא מתיש את עצמו ומטפל בחולי הדבר עד כדי הקרבה עצמית. בניגוד לאב פנלו, הדואג לגאולת האדם, ד"ר רייה מרגיש מחויב כרופא לבריאות האדם. הוא מאמין שהגשת עזרה לחולי הדבר היא הדבר ההגון המתבקש: "לגבי", ההגינות היא לעשות את עבודתי המקצועית". טיפולו המסור בחולי הדבר מונע על-ידי אהבת האדם: "מה שמעניין אותי זה להיות אדם". להבנתו, עולם ללא אהבה הוא עולם הוא עולם מת.
- ד"ר רייה מגיע לשלווה ולשלום בזכות עשייה למען האחרים ובזכות הידידות שנרקמה בינו לבין שותפיו לעשייה, כמו למשל במערכת היחסים בינו לבין טארן. רייה קורא לטארן 'ידידי' מיום שנפגשו, מכיר אותו לאימו, וזה מטפל בחוליו. סצנת הרחיצה המשותפת בים מגלמת את תמצית השלווה והידידות האנושית. בשם הידידות, הלכו השניים לטבול בים ושם חוה ד"ר רייה תחושת אושר מוזרה, המלווה בעונג פיזי.
- קשר הידידות המשולש בין ד"ר רייה, גראן וטארן מעניק להם רגעים של שלווה בסוף יום העבודה המתיש. הדיאלוג בין ד"ר רייה לבין ראמבר משנה את נקודת ההשקפה של ראמבר, ומוביל אותו להכיר בחשיבות הסולידריות האנושית. למרות חילוקי הדעות בינו לבין האב פנלו, מתקיים בין השניים קשר אנושי חם: "אפילו אלוהים לא יכול להפריד בינינו עתה".
- בין ד"ר רייה לדמויות ביצירה קיימת מערכת של אנלוגיות המאדירות את דמותו כגדול מכולם.
- גורלו של ד"ר רייה מגלם את תמצית האבסורד הקיומי. רייה, שעזר לאנשי עירו ולחולי הדבר, נותר בודד עם פתיחת שערי העיר. ידידו הטוב טארן ואשתו האהובה מתו, ידידו ראמבר עומד לעזוב ולהתאחד עם אשתו, הרחובות מלאים בזוגות אוהבים - ואילו הוא נותר לבדו. הוא מודע לכך שהניצחון על המגפה הוא זמני. ד"ר רייה אוהב האדם מוצא נחמה

באהבת אימו, בהמשך עבודתו כרופא ובכתיבת סיפור המעשה, שינציח את העוול שנעשה למוכי הדבר ואת גדולת האדם: "שבני האדם יש בהם יותר דברים הראויים להערצה מדברים הראויים לבוז".

- 'הדבר' הוא רומן אלגורי. ברובד הגלוי הוא עוסק במגפת הדבר, ברובד האלגורי הוא עוסק באבסורד הקיומי, וברקע מהדהדת מגפת הנאציזם.

שאלה מספר 12

הדבר / אלבר קאמי

'הדבר', כסמל לאבסורד הקיומי. ונקודת המפנה - החלמתו של גראן, תושב העיר, מהמגפה הממחישה את האבסורד הקיומי - מסייעים בעיצוב משמעות היצירה. 'הדבר' הוא רומן פילוסופי אקזיסטנציאליסטי העוסק במשמעות הקיום האנושי, באמצעות סיפורה של העיר אוראן שנתקפה במגפת דבר ושל תושביה הנלחמים במגפה, כל אחד בדרכו שלו.

האבסורד הקיומי הוא מושג שנוסח במסגרת הפילוסופיה האקזיסטנציאליסטית, הגורסת שהעולם הוא חסר פשר וכי הוא מתנהל בשרירותיות ובמקרייות. התנהלות המגפה, כמו-גם נקודת המפנה, ממחישים את צירופי המקרים בעולמנו.

- מגפת הדבר התנהלה בצורה בלתי ברורה. יש שחלו והחלימו, יש שחלו ומתו, יש שנפגעו בריאותיהם, ויש שהחידק פגע בבלוטות הלימפה שלהם. בשיאה, היו שבע מאות מתים בשבוע.
- מגפת הדבר השתלטה על הכול. הרוח נתפסה כמשתפת פעולה עם הדבר, וכך מעצימה את עוצמתו הדמונית: התושבים הסתגרו בבתים, ובעיר מתרבות השריפות שהוצתו במטרה לטהר בתים שבהם שכנו חולי דבר. הרוח ליבתה את השריפות ורובעים שלמים מהעיר נשרפו. קבוצות אנשים קטנות וחמושות מנסות לפרוץ את שערי העיר ולברוח. משום כך יש חילופי יריות בעיר, והחל בשעה 23:00 אין תאורה בעיר. הדבר הופך את אוראן לעיר רפאים.
- מספר החללים הרב שהפילה מגפת הדבר מרוקן את העיר מאנושיותה. בשל מחסור בכוח אדם וריבוי המתים, נאלצים לשרוף את הגופות בכבשן. ריחות מבחילים מתפשטים ברחבי העיר. תחושת הניכור והבדידות מתחזקת: אנשים איבדו את זיכרון אהוביהם הרחוקים, ולא מצליחים אפילו לדמיין אותם. אנשים איבדו את היכולת לחוש רגשות גדולים, לבחור ולקוות.
- מגפת הדבר, על אכזריותה, מקריותה והנגעים שהיא מפיצה, מסמלת את האבסורד הקיומי.
- נקודת המפנה היא החלמתו הבלתי צפויה של גראן, הפקיד שנדבק במחלה. גראן התקשה לנשום. במשך היום מצבו התדרדר וחומו עלה. ד"ר רייה הזריק לו נסיוב מבלי להאמין שהנוגדן יעזור. אך באופן מפתיע, בערב ירד חומו. בצהריים למחרת כבר ניתן היה לקבוע שהחלים מהמחלה. החלמתו, בנוסף להחלמתה של נערה מתושבות העיר ולהופעתן המחודשת של החולדות, מסמנת את סוף המגפה. נקודת המפנה מאירה את מקריות המגפה, כי הנוגדן שעזר לגראן ולכל תושבי העיר לא עזר לטארו, שהיה המת האחרון של המגפה.
- 'הדבר' הוא רומן אלגורי. הרובד הגלוי עוסק במגפת הדבר והרובד הסמוי באבסורד הקיומי, כשברקע מהדהדת מגפת הנאציזם.

פרק רביעי – שירה

נבחן שבחר בפרק זה נדרש לענות על שתיים מהשאלות 16-24:
שאלה אחת מהשאלות 16-17, ושאלה נוספת מהשאלות 18-24.

שאלה מספר 13

הים ביני ובינך / שמואל הנגיד

'הים ביני ובינך', מאת שמואל הנגיד, הוא שיר קינה על אח שמת. הים בבית 1 והאש בבית 15 הן מטפורות הממחישות את מנעד הרגשות של המשורר. הים ממחיש את המרחק בין האח החי לבין האח המת. למרות המרחק, מצהיר האח החי על מחויבותו הנצחית. האש היא מטפורה הממחישה את כאב הפרידה. עד יום מותו יכאב האח החי את ייסורי הפרידה מהמת. סבל הפרידה יבער בתוכו כאש נצחית ששום ים לא יצליח לכבות.

חלק א' - בתים 1-3: הכחשת האובדן

- הדובר השירי מצהיר ששום ממשול, כולל מרחק פיזי, לא יעכב אותו בדרכו לבקר את אחיו. הדובר השירי מרגיש מחויבות נפשית, מחויבות השואבת את עוצמתה מרגשות אהבה ונאמנות לאחיו. עוצמת המחויבות הרגשית באה לידי ביטוי בריבוי הפעלים. מילות השלילה והפנייה אל האח כאילו הוא עדיין חי, הם ביטוי לקושי שחש הדובר השירי לנוכח מות אחיו האהוב.

חלק ב' - בתים 4-10: ההתמודדות

- תחושת הכאב העמוק על מות האח נבנית מתוקף הפער הנוצר בין נוכח ונעדר. הדובר השירי חש בנוכחות האח כממשות קיימת: "אני יושב / עלי קברך לעומתך". האשליה של הדדיות המפגש נשברת באמצעות המילים "עלי קברך" - בינו ובין אחיו מפריד קבר.
- הדובר השירי מרגיש שכאבו לא קהה עם הזמן החולף. לתחושתו, הכאב חזק ומייסר כפי שהיה בעת מותו של האח, כאב עוצמתי שאינו מרפה (בית 5).
- בבית 6-9 מודגשת תחושת ההיעדר בעזרת האנאפורה: "ולא אשמע תשובתך / ולא תצא לפגשני / ולא תשחק בקרבתי / ולא אשחק בקרבתיך / ולא תראה תמונתי / ולא אראה תמונתך".
- הנימוק לתחושת ההיעדר מובא בבית 10: "למען כי שאול ביתך / ובקבר מעונתך" (מעון = בית). המפגש בין השניים איננו אפשרי. האח החי יושב על קברו של האח המת שהוא ביתו, בית הקבע שלו.

חלק ג' - בתים 11-15: ההשלמה והפרידה

- החטיבה פותחת בברכת שלום של החי אל המת: "שלומים לך באחריתך", שפירושו 'שלום לעפרך' או 'נוח על משכבך בשלום'. המשכה של הברכה מצוי בבית 12: "ורוח אל תהי נחה / עלי רוחך ונשמתך".
- המשורר עוזב את מתו וחוזר לארצות החיים, לשגרת היום-יום תוך הכרה במציאות הכואבת, שאין תכלית בישיבה על הקבר. קיימת כאן אפוא השלמה עם מות האח. שוב בולט ההבדל בין הדינמיות של החי אל מול הסטטיות של המת. האח החי כפוף לשינוי הזמנים: "ואנום עת ואיקץ עת", וזאת בניגוד לשנת הנצח של המת המקפאה אותו - "ואת לעד בנומתך" (בתים 13-14).
- בסיומו של השיר (בית 15) הבטחה נוגעת ללב ואותנטית בעוצמתה. הדובר השירי מבטיח לא לשכוח את האח המת, להתאבל ולכאוב על מותו כול עוד הוא חי.

שאלה מספר 16

לא זכיתי באור מן ההפקר / חיים נחמן ביאליק

הרגשות הבאים לידי ביטוי בשיר 'לא זכיתי באור מן ההפקר', מאת חיים נחמן ביאליק, הם רגשות של תסכול, כאב ואכזבה. המשורר מתוסכל וכואב כי תהליך היצירה עבורו הוא קשה, דומה לחציבה, לחילוץ ניצוץ מסלע. עבודתו הקשה לא זוכה להערכה ארוכת-טווח. השיר, היצירה, מצליח להפעים את הקוראים לזמן קצר בלבד.

- השיר הוא שיר ארס-פואטי המתאר את תהליך יצירת השיר. האור מסמל את שירת המשורר.
- בבית הראשון מנסה להוכיח המשורר כי שירתו היא מקורית: הוא לא זכה בה בקלות. הוא לא ירש אותה מאביו. השירה היא גם מקורית וגם תוצאה של עבודה מפרכת, קשה כמו חציבה בסלע.
- בבית השני המשורר ממשיך ומדגיש את מקוריות השירה. הניצוץ הנמצא בסלע הלב – הוא קטן, אך הוא כולו של המשורר. הוא לא שאל ולא גנב אותו מאף אחד, אלא הוא ממנו ומתוכו. גם בית זה ממשיך את מטפורת החציבה – הניצוץ מסתתר בצור (אבן) הלב ונחלץ במאמץ. המשורר חוזר על המילה 'לא' כדי להדגיש שהשיר מקורי – הוא לא גנב אותו, לא שאל ולא זכה בו.
- הבית השלישי מתאר את תהליך יצירת השיר. זהו תהליך מורכב הכרוך בסבל רב.
- הבית הרביעי מתאר את השלב הסופי בתהליך כתיבת השיר. הניצוץ מתעופף אל לב הקוראים ומלהיב אותם לזמן קצר. ההשפעה השירית היא קצרת-טווח.
- הדובר השירי מתעכב על גודל המחיר שגבתה ממנו העשייה השירית. המשורר הזין את אש השירה בחלבו ובדמו. המילים 'חלבי' ו'דמי' מקושרות במקרא להקרבת קורבן. הרמז ממחיש את תחושת ההקרבה שחש המשורר היוצר.
- השיר מתחיל בסבל, קורם עור וגידים במאמץ, אינו מצליח להפעים את הקורא לזמן ממושך, ולכן רגשות התסכול והאכזבה כה גדולים.

שאלה מספר 19

רק על עצמי / רחל

בשיר 'רק על עצמי', מדמה המשוררת רחל את עצמה לנמלה. הדימוי מצייר דמות אפורה, קטנה, חלושה ומוגבלת. בסיום השיר, ההשוואה בטלה: מתברר שמצבה של המשוררת גרוע יותר ממצבה של נמלה, כי הנמלה לא מודעת לקיומם של חופי פלא ואורות רחוקים, בעוד שהמשוררת מודעת ולכן אכזבתה טרגית כל כך ואומללותה מקטינה אותה.

- השיר בנוי במבנה השיר המתהפך. הדוברת השירית מציגה את עצמה כדומה לנמלה, אך שתי השורות האחרונות של השיר מבהירות לקורא את גודל השוני בין הדוברת השירית לבין הנמלה.
- **בית א'** - הדוברת השירית פורשת את נקודות הדמיון בינה לבין הנמלה:
 - (א) אני מספרת "רק על עצמי"
 - (ב) "צר עולמי"
 - (ג) את "משאי עמסתי"
 - (ד) על "כתפי הדלה"
- בית זה מתמקד סביב דימוי אחד: הדוברת כנמלה מבחינת עולמה הצר, ומבחינת המשא הכבד ששתייהן מעמיסות על עצמן, משא שהוא מעל לכוחן.
- **בית ב'** - השיר ממשיך ומפתח את הדימוי המרכזי של הדוברת לנמלה. גם דרכה, כדרכה של הנמלה, היא "דרך מכאוב ועמל"; וגם היא, כנמלה, עושה את דרכה ל"צמרת" מתוך חרדה מפני "יד ענקים זדונה ובוטחת", המתנכלת לה ו"שמה לאל" (מבטלת) את כל מאמציה.

- **בית ג' -** בחלקו האחרון של השיר חל המפנה. השיר מתמקד במשוררת ולא בנמלה. חוויות היסוד של המשוררת מסתכמות בשתיים: בתחושת חרדה המשבשת את אורחות חייה: "כל אורחותי הליז והדמיע פחד טמיר מיד ענקים"; ובתחושת אכזבה הנובעת מחוסר היכולת להגיע למחוזות נכספים ולמושאי חלום: "למה קראתם לי, חופי הפלא? ... למה כיזבתם, אורות רחוקים".
- בבית זה הדוברת השירית חוזרת ומתבוננת בנתיב חייה, והפעם – בראייה רחבה וכוללת, שמביאה אותה להכרה טרגית. כעת היא מבינה את שורש הסבל בעולמה: פחד ואכזבה. פחד מסתורי לא מוסבר מפני כוח אלים ששיבש ועיוות את חייה ומילא אותם חרדה, כאב, צער ודמעות. הפחד שיבש את יכולתה להגשים את חלומותיה, או נוצר מתוך תחושה שאינה מצליחה להגשים אותם.
- עם הכרה זאת, בא לידי ביטוי ההבדל המהותי בינה לבין הנמלה. עולמה של הנמלה צר במהותו משום שאין בו אורות רחוקים וחופי פלא. הצמרת, שאליה היא שואפת להגיע, קונקרטי וממשית. הנמלה אינה מתעניינת במה שמעבר לעולמה הפיזי. עולמה של הדוברת השירית צר משום שהיא מודעת לעצמה, מונעת על-ידי חלומות, משאלות וכיסופים, אך אינה מצליחה לממש אותם. הצמרת שאליה היא רוצה להגיע היא צמרת סמלית. המבנה המתהפך של השיר מדגיש את הטרגיות במצבה של הדוברת השירית. הנסיבות - ולא חוסר המודעות – הם שהפכו את עולמה לצר. בשל הנסיבות, לא נותר לה אלא לספר על עצמה, על עולמה הפנימי.

שאלה מספר 23

שיר אמי והנחל / אורי צבי גרינברג

ב'שיר אמי והנחל, מאת אורי צבי גרינברג, מעצבים תיאורי הטבע והסביבה את דמות האם כתמה, כנטועה במרחב של מעין גן עדן, כדמות אגדתית עוצמתית מעוררת התפעלות. תיאורים אלו מאפיינים את האם בנעוריה, והם עומדים בניגוד לתיאורי האם בזקנתה. הפער בין נעוריה לבין זקנתה, בין הראשית לבין האחרית, בונה את הזעזוע של הבן המתייסר על מות האם בטרם עת.

- **בית א' -** השיר נפתח במילה 'ואולי'. המילה מתפקדת כרמז להתרחשות, שהיא על קו הגבול בין ממשות להזיה. טרם היותו, צופה הבן באמו, הנערה, הרוחצת בנהר. התמונה המצטיירת היא של פסטורליה הרמונית: נחל זורם לאיטו, מלחך בסיס של עץ כרות ונוגע בגדרות עץ חומים. מעבר לו, גן פירות המפיץ ריח מתוק; "וניחוח פירות מסביב". השעה היא שעת בין ערביים רומנטית, ושקט שולט בעולם.
- אמו של הדובר השירי, הבאה בנעוריה לטבול בנהר עם שעת הערב, מאופיינת כחיונית: "אראנה שוחה", "נאוה בכוחה". כתונת המשי, שאותה היא פושטת, מאפיינת באופן מטונימי את רכותה, עדינותה ויופייה, כמו גם מטעינה בארטיטיות חושניות את דמותה. התמונה המתקבלת היא של דמות נשגבת ביופייה: "אלוהית היא במים". תמונת האם הרוחצת נקלטת על-ידי חוש הראייה, השמיעה והטעם.
- **בית ב' -** מפתח את תיאור האם כפי שנקלט בעיני בנה המעריץ. האם נצפית כשהיא עולה מן הנהר, אדומת שיער ועורה צח ולבן, עטויה כתונת משי. השמש השוקעת מאירה בנוגה את ראשה. הצבע הלבן והצבע האדום שולטים בתמונה: הלבן מציין את טוהר נפשה וצחות עורה, והאדום את אש שערותיה. נוצרת תחושה של קיום הרמוני: האם רוחצת בנהר והשמש מעניקה לה הילת יופי.
- גם בבית זה משתלבים כול החושים כדי ליצור תמונה מוחשית.
- שני בתי השיר פורשים תיאור המזכיר אפיונים של גן עדן: מי הנחל זורמים בנחת, שלוה של האדם הראשון, פירות מתוקים המעלים ניחוח משכר.
- **בבית ג' -** חל ההיפוך. בניגוד לאידיליה שתוארה בשני הבתים הראשונים, עולה בבית האחרון תמונת זוועה מחרידה. הבית, הפותח במילת צער וכאב "הה", מתאר סיטואציה ריאלית: מות האם בידי קלגס נאצי. ראשה השב של האם מאדים מדמה שנשפך, לאחר שהוכתה ונרמסה בעפר באכזריות. הבן, לנוכח המוות האלים, אינו מוצא מנוח לנפשו.